

De studie van materiële wooncultuur in de Limburgse steden in de vroeg-moderne periode. Onderzoeksresultaten en mogelijkheden

Wim Hupperetz

Inleiding

Wonen is een moeilijk definieerbaar begrip dat in vage termen wel eens omschreven is als een 'samenvattend geheel van denken en handelen van de wonende mens'.⁽¹⁾ Een bewoner creëert zijn woning of laat die maken met de middelen die hem of haar ter beschikking staan. De beperkingen kunnen van technische, ruimtelijke, financiële of artistieke aard zijn. Wonen is ook consumeren. Men koopt en gebruikt meubilair, wanddecoratie, vloerbedekking, lampen, serviesgoed of een klok. In deze inleiding wordt met name ingegaan op de materiële weerslag van dat wonen oftewel de materiële wooncultuur. De voorwerpen waarmee mensen zich omringen, in huis maar ook daarbuiten, worden om diverse redenen gekocht of gekregen; in ieder geval hebben ze een bepaalde betekenis. En die betekenis staat in vrijwel alle onderzoeken centraal.

Indien we kijken naar het ontstaan van dit onderzoek, dan blijkt dat het vooral de grote rijkdom aan gedetailleerde bronnen was die historici trof. Boedelinventarissen spelen daarbij een belangrijke rol. En gezien het feit dat de boedelinventarissen met name in steden werden opgemaakt, is het vooral de studie van de materiële cultuur in de vroeg-moderne stad.

In de jaren tachtig kreeg het onderzoek naar de wooncultuur in Nederland belangrijke impulsen vanuit drie onderzoeksrichtingen: vanuit de volkskunde (P.J. Meertensinstituut), vanuit de kunstgeschiedenis (Rijksuniversiteit Leiden) en vanuit de sociaal-economische geschiedenis (Landbouwwuniversiteit Wageningen en Universiteit van Amsterdam). Uiteraard waren de diverse onderzoekers niet allemaal met dezelfde vraagstellingen bezig. De volkskundigen waren bijvoorbeeld geïnteresseerd in wooncultuur als uitdrukkingsvorm van groepsvorming of groepsgedrag, terwijl kunsthistorici keken naar kunstbezit en sociaal-economische historici het accent legden op de productie en consumptie van goederen.⁽²⁾

Het onderzoeksobject dat hier centraal staat is het burgerlijke woonhuis, exterieur en interieur. De ontwikkeling hiervan wordt vooral onderzocht door archeologen, bouwhistorici, historici, kunsthistorici en volkskundigen. Zoals de afgelopen jaren al verschillende malen is opgemerkt, is de studie van een dergelijk materieel object, in dit geval dus het woonhuis, gebaat bij een multidisciplinaire of geïntegreerde aanpak⁽³⁾, waarbij verschillende disciplines vanuit hun eigen onderzoekstraditie onderzoek doen, de resultaten vergelijken en eventueel bijstellen of herzien.

De onderzoeksresultaten die in dit thema-nummer van *De Maasgouw* worden gepresenteerd zijn niet meer dan een eerste aanzet op dit gebied. Het onderzoek is met name door studenten van de Universiteit Utrecht uitgevoerd op instigatie en onder begeleiding van het Limburgs Museum. De begeleiding van de werkgroep is verzorgd door prof. drs. H.L. Janssen, dr. E.M. Kloek en ondergetekende. Het doel was tweeledig. In de eerste plaats was het de bedoeling om te komen tot een beter inzicht in de wooncultuur in de Limburgse steden, aan de hand van onderzoeksresultaten die binnen het huidige bestek slechts een voorlopig karakter kunnen dragen. Om die reden is gekozen voor een pragmatische aanpak, die erop is gericht de verschillende onderzoeken op elkaar te laten aansluiten. In de tweede plaats was er de doelstelling om onderzoekservaringen op te doen waarbij de bronnensituatie en de onderzoekstraditie voor een belangrijk deel de onderzoeksmogelijkheden hebben bepaald.

De aldus verkregen (voorlopige) onderzoeksresultaten zullen op termijn in de vaste presentatie 'Stadsleven in Limburg (1350-1795)' van het Limburgs Museum in Venlo worden verwerkt. Het

Limburgs Museum verzamelt, beheert en exposeert historische en volkskundige voorwerpen met betrekking tot het huidige Nederlands Limburg; een groot aantal van die voorwerpen hangt direct samen met wonen. Het museum is dan ook gebaat bij onderzoek naar de verschillende betekenissen van die voorwerpen en wil die informatie in haar tentoonstellingen verwerken.

In deze inleiding zal kort worden ingegaan op de verschillende onderzoeksmogelijkheden en de onderzoeksresultaten van de werkgroep. Daarbij wordt het overzicht zoveel mogelijk beperkt tot de situatie in het huidige Nederlands Limburg gedurende de vroeg-moderne periode.

Reconstructie van een beerput gevuld met aardewerk, glaswerk, leerresten en botmateriaal (Collectie Limburgs Museum) Foto P. Bersch

Archeologisch onderzoek

Archeologen onderzoeken de materiële restanten die samenhangen met menselijk handelen. Het archeologisch onderzoek in de Limburgse steden varieert sterk. Maastricht heeft als enige stad een gemeentelijke archeologische dienst. Hierbij moet worden aangetekend dat ook Heerlen en Sittard een archeoloog in hun gemeentelijk apparaat hebben opgenomen, die respectievelijk aan het Thermenmuseum en het Stedelijk Museum te Sittard is verbonden. In Gennep, Roermond en Venlo zijn op projectbasis professionele archeologen actief. In vrijwel alle gevallen geldt dat amateurarcheologen en vrijwilligers onmisbaar zijn bij het daadwerkelijke opgravingswerk.

Het archeologisch onderzoek heeft betrekking op het opgraven en documenteren van restanten van (pre-)stedelijke bewoningssporen zoals funderingen en vloeren van huizen, beerputten (fig. 1), greppels en dergelijke. Met name het afval dat wordt aangetroffen in beerputten, kuilen en greppels biedt zekere mogelijkheden om inzicht te krijgen in consumptiepatronen van bepaalde huishoudens. Combineert men archeologische vondsten met historische gegevens, dan kan men vaak komen tot scherpe dateringen of markante toeschrijvingen. Het kunnen koppelen van een beerputinhoud aan een historisch bekend huishouden of een boedelinventaris levert uiteraard veel extra gegevens op, maar deze koppeling kan in de praktijk maar zelden worden gemaakt. ⁽⁴⁾

Daadwerkelijk multidisciplinair onderzoek vindt slechts hoogst zelden plaats en het koppelen van archeologische en historische gegevens is vaak zeer problematisch. ⁽⁵⁾

Uiteraard spelen bij de vorming van het afval een groot aantal processen een rol: wat wordt weggegooid, waarom wordt het weggegooid, wat blijft bewaard, en wat wordt er uiteindelijk teruggevonden? De bijdrage van archeologisch onderzoek is in Limburg tot dusver zeer beperkt, mede door interpretatie-problemen en doordat er weinig gelegenheid is om het vele beerputmateriaal (bij voorkeur gecombineerd met historisch en ecologisch onderzoek) te publiceren.

Het is wenselijk dat verschillende materiaalgroepen (bijvoorbeeld uit goed gedateerde beerputten) uit de verschillende Limburgse steden vergeleken worden. Op die manier ontstaat meer duidelijkheid over het voorkomen van bepaalde voorwerpen of materialen en kan worden gebouwd aan een referentiekader waarbinnen archeologische vondsten kunnen worden geïnterpreteerd. ⁽⁶⁾

Maquette van een eind achttiende eeuws Maastrichts burgerwoonhuis gemaakt door P. van Nunen (Collectie Limburgs Museum) Foto P. Bersch

Bouwhistorisch onderzoek

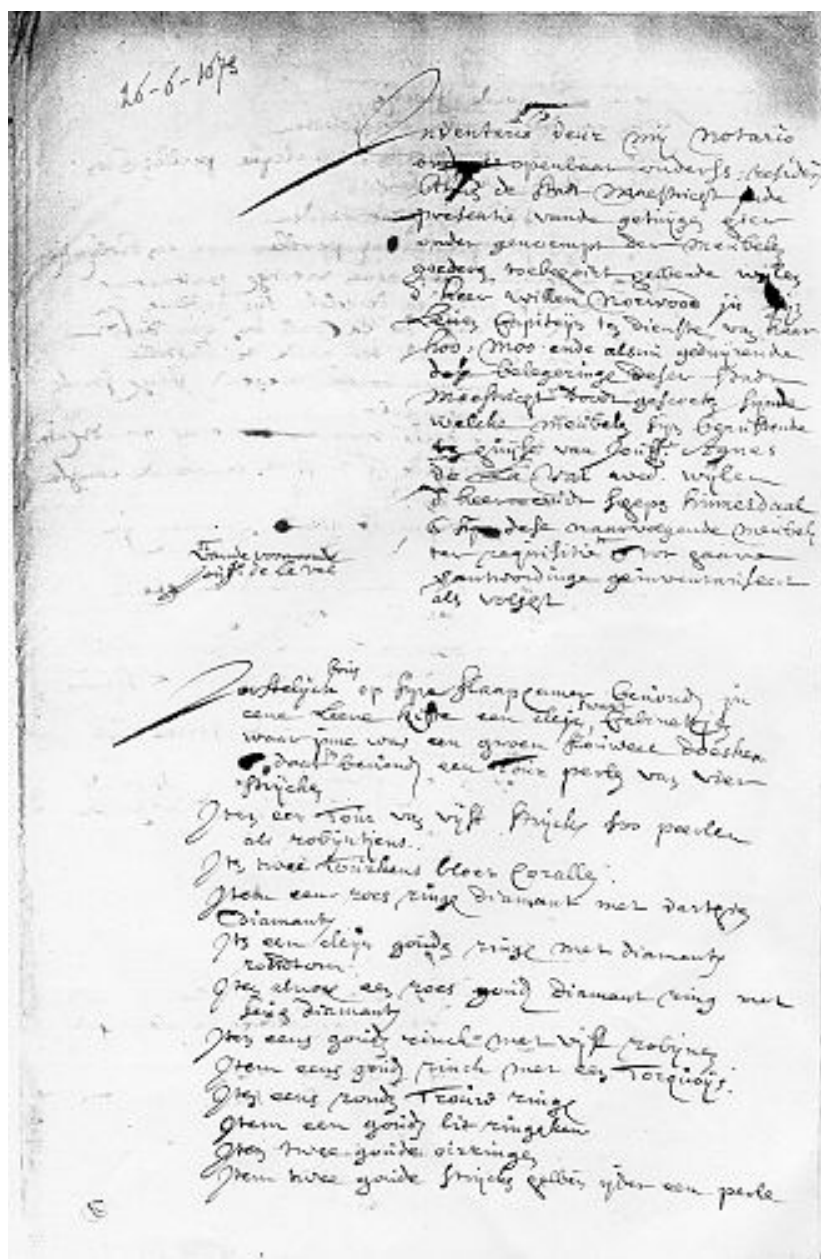
Het bouwhistorisch onderzoek is de laatste tien jaar sterk in opkomst, maar heeft grote moeite om net zo geaccepteerd te worden als bijvoorbeeld het archeologisch onderzoek. Het verdient opmerking dat de scheiding tussen de disciplines bouwhistorie en archeologie in Frankrijk en Groot-Brittannië niet voorkomt. Onder archeologie wordt daar vanzelfsprekend ook bouwhistorisch onderzoek verstaan. Dit is ook het geval in het verdrag van Malta waarin afspraken op Europees niveau zijn gemaakt die, na goedkeuring door het Nederlandse Parlement, ook in Nederland gaan gelden. In de Nederlandse vertaling van het verdrag van Malta uit 1992 (artikel 1, lid 3) kunnen we lezen: 'Tot het archeologische erfgoed behoren bouwwerken, gebouwen, complexen, aangelegde tuinen, roerende zaken, monumenten van andere aard, alsmede hun context, ongeacht of zij op het land of onder water zijn gelegen'. ⁽⁷⁾ In feite werken bouwhistorici en

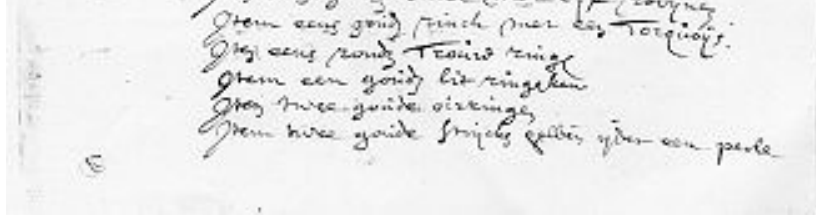
archeologen in elkaars verlengde: de bouwhistoricus onderzoekt van een huis de bovengrondse restanten en een archeoloog de ondergrondse restanten. Toch zijn hun methoden en mogelijkheden vaak verschillend. Een bouwhistoricus werkt slechts bij uitzondering destructief, terwijl een archeoloog vrijwel altijd destructief te werk gaat. Opgraven is tevens vernietigen, maar bij het bestuderen van muurwerk is het meestal wenselijk dat de muur blijft staan.

In Limburg zijn momenteel geen bouwhistorici structureel actief. Het onderzoek naar het Maastrichtse burgerwoonhuis (fig. 2) in de jaren zeventig heeft nauwelijks navolging gekend. (8) In de jaren tachtig was in Maastricht een bouwhistoricus enige tijd in dienst van de gemeente. Bouwhistorisch onderzoek wordt de laatste jaren alleen verricht op free-lance basis. (9) Belangrijk zijn dan ook nog altijd de verschillende delen van de *Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, uitgegeven door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Maastricht is beschreven in delen die werden uitgegeven in de jaren 1928-1953. Venlo en Gennep werden beschreven in 1937. (10) Van Roermond, Weert, Valkenburg, Sittard ontbreken zelfs deze beschrijvingen. (11)

Vergelijken we de stand van het bouwhistorisch onderzoek van de Limburgse steden met steden als 's-Hertogenbosch, Utrecht, Amsterdam, Groningen, Breda en Zwolle, dan is de situatie in Limburg bedroevend te noemen.

Tegen deze achtergrond is het vanzelfsprekend om het bouwhistorisch onderzoek sterker te stimuleren dan tot nu toe het geval is. Dit kan door afspraken te maken over de rapportage en de toegankelijkheid van de gegevens. Het Monumentenhuis Limburg, sinds 1997 te Roermond gevestigd, zou als provinciaal instituut voor de monumentenzorg hierbij een sturende en coördinerende rol moeten vervullen.

Eerste blad van de boedelinventaris van kapitein Norwood, 26 juni 1673 (Gemeente-archief Maastricht Notarieel Archief inv. nr. 1351 b1)

Historisch onderzoek

Historisch onderzoek wordt in Limburg op vele terreinen verricht. Vreemd genoeg zijn de historische studies op het terrein van de materiële wooncultuur in Limburg op één hand te tellen. (12) De oorzaak is tweeledig. Enerzijds is er het bronnenprobleem en anderzijds is er het gegeven van langdurig ontbreken van historische onderzoeksinstituten in de regio. Het bronnenprobleem is het probleem van de beschikbaarheid en de mate van toegankelijkheid van de rechterlijke en notariële archieven uit de Limburgse steden; overigens is dit geen exclusief Limburgs probleem.

Boedelinventarissen (fig. 3) vindt men normaal gesproken in de notariële archieven en de rechterlijke archieven. Het notariaat is echter in Limburg vóór 1750 vrijwel uitsluitend in Maastricht en op het Zuid-Limburgse platteland actief. (13) In het Gelderse Overkwartier, dat grote delen van Noord- en Midden-Limburg omvatte, werden officiële akten, en dus ook boedelinventarissen, voor de schepenbank of de geestelijkheid (in de rol van notaris) opgemaakt. In Maastricht bevinden de boedelinventarissen zich in het notarieel archief en in de archieven van de Luikse en Brabantse rechtscolleges. Dat ze in Maastricht ook in de rechterlijke archieven terecht zijn gekomen, hangt samen met de processen waarbij de boedelinventarissen werden opgemaakt. Probleem is dat het notarieel archief van Maastricht weliswaar toegankelijk is, maar dat er alleen een ingang is op notaris en op datum. De rechterlijke archieven worden momenteel ontsloten, maar bevatten aanmerkelijk minder boedelinventarissen dan het notarieel archief. Zolang de ontsluiting van de genoemde archieven niet wordt verbeterd, is men genoodzaakt om het gehele archief door te nemen óf gebruik te maken van gegevens van een ander die dat voor een belangrijk deel heeft gedaan. (14)

In de overige Limburgse steden is de situatie anders. Notarissen zijn er tot het einde van de achttiende eeuw maar sporadisch werkzaam en hebben in ieder geval weinig archieven nagelaten. Boedelinventarissen werden opgemaakt voor de schepenbank, een ander rechtscollege of incidenteel door een seculiere geestelijke. In Roermond is dat het Hoofdgerecht, in Sittard, Venlo en Weert de schepenbank. Venlo is niet in het onderzoek betrokken omdat er geen toegang op soort acte of naam is op het archief van de schepenbank. Daarnaast is het belangrijk dat er met betrekking tot de persoon en zijn erflater(s) gegevens beschikbaar zijn en die gegevens zijn in Venlo zeer moeizaam te achterhalen. Met betrekking tot Roermond kan worden opgemerkt dat het archief van het Hoofdgerecht voorbeeldig is ontsloten, maar dat het slechts een gering aantal boedelinventarissen bevat; verder ontstaat hetzelfde probleem als in Venlo: de contextgegevens zijn moeilijk te achterhalen doordat administratieve bronnen zoals belastingkohieren niet ontsloten zijn.

Weert daarentegen laat een goed ontsloten rechterlijk archief zien met de mogelijkheid om nadere persoonsgegevens te achterhalen; er is bovendien een geautomatiseerde toegang beschikbaar. Sittard geeft dezelfde problemen als Roermond en Venlo; als er al boedelinventarissen zijn dan zijn nadere persoonsgegevens moeilijk traceerbaar.

Wat betreft het onderzoek van boedelinventarissen bieden Maastricht en Weert op dit moment de meeste mogelijkheden. Aangezien er geen overzicht is van het totaal aantal boedelinventarissen werd het onderzoek in Maastricht toegespitst op verschillende sociale groepen: predikanten, katholieke geestelijken, ambachtslieden en garnizoensofficieren. Daarnaast werd ook het schilderijenbezit (zie de bijdrage van Astrid de Beer) en het boekenbezit (onderzoek nog niet afgerond) onderzocht.

Het onderzoek met betrekking tot de predikanten (zie bijdrage Eduard Wessels) was vooral gericht

op de spirituele cultuur die af te leiden is uit het boekenbezit. De materiële cultuur is bij de predikanten, en dat geldt voor meer groepen, meer standsgebonden dan groepsgebonden. Er zijn hierbij enkele uitzonderingen, zoals het ambtsgewaad, schilderijenbezit en boekenbezit. De kleding is een van de belangrijkste uitingsvormen van sociale identiteit en zou in aanmerking komen voor een apart onderzoek. Onder de schilderijen ontbreken de nieuw-testamentische voorstellingen en het boekenbezit is vooral gericht op de werken van de leermeesters uit het eigen kamp. Slechts enkelen nemen de moeite om kennis te nemen van de denkbeelden van andere theologische stromingen.

De katholieke geestelijkheid is onderzocht aan de hand van zeven boedelinventarissen van vooral hogere geestelijken, zoals kanunniken en hoogproosten (zie bijdrage Wouter de Groot). Ook hier geven met name kleding, schilderijen en boeken aanwijzingen over de groep waartoe men behoort. Opvallend is het geringe aantal religieuze voorwerpen. Afgezien van crucifixen komen deze vrijwel niet voor in de boedelinventarissen. Alleen een wassen beeld van Maria met kind en Jozef wordt genoemd. Kennelijk wilde de onderzochte groep geestelijken zijn vroomheid meer met schilderijen en niet zozeer met heiligenbeeldjes uitdrukken; verder is het mogelijk dat deze voorwerpen niet zijn opgenomen vanwege de geringe waarde. We mogen die goedkope heiligenvoorstellingen zoals beeldjes en prenten wellicht eerder verwachten bij groepen die juist extra moeite moeten doen om hun devotie te tonen.

De garnizoensofficieren van Maastricht zijn onderzocht aan de hand van twintig boedelinventarissen (zie bijdrage Wim Hupperetz). Met uitzondering van twee hoge officieren (een kolonel-commandant en een luitenant-generaal) gaat het om lagere officieren, meestal in de rang van kapitein (veertien maal). Deze laatste groep vestigde zich nooit voor langere tijd in een stad. Om die reden huurden ze meestal slechts een kamer en paste hun hele bezit vaak in één of twee koffers. Status drukte men uit door middel van kleding en wapentuig. Overigens was het vaak zo dat een compagniecommandant de uniformen en het wapentuig zelf kocht en uitleende aan zijn manschappen. We moeten een compagnie dan ook vooral zien als een kleine onderneming met een eigen 'Kompaniewirtschaft', waarbij de kapiteins als een soort onderaannemers moeten worden gezien. Om die reden zal men een eenvoudige soldaat vrijwel nooit aan zijn bezittingen, opgenomen in een boedelinventaris, herkennen: de uniformen en het wapentuig waren eigendom van de compagnie. Vanwege hun mobiele leefwijze was het meeste huisraad ook mobiel van aard. Kenmerkend zijn koffers, kelderken (kratten) en veldmeubilair in vele vormen.

De ambachtlieden zijn, in tegenstelling tot de voorgaande groepen, sociaal zeer heterogeen samengesteld. Het onderzoek (zie bijdrage Hanneke Blijham) richtte zich op de relatie tussen beroep en materiële cultuur. Hoewel de meesten hun beroep aan huis uitoefenden, was daar vaak bijzonder weinig van terug te vinden in de boedelinventarissen. Voorwerpen die in Holland gedurende de tweede helft van de zeventiende eeuw populair worden, zijn in Maastricht onder de ambachtlieden nog zeer schaars: vorken, thee- en chocolade-servies en Chinees porselein komen slechts spaarzaam voor. Daarbij gaat het voor een belangrijk deel om nieuwe consumptiegoederen die volgens sommige onderzoekers onderdeel uitmaken van een consumptierevolutie.⁽¹⁵⁾ In feite is het beter om te spreken van een nieuwe consumptiecultuur die aansluit bij processen als individualisering, commercialisering, specialisering en verstedelijking. Die nieuwe consumptiecultuur lijkt zijn intrede te doen in de periode 1650-1750. Grote steden met veel contacten in de lange afstandshandel zullen in dit proces voorop hebben gelopen. Voor Antwerpen is reeds aangetoond dat er een verandering optreedt aan het einde van de zeventiende eeuw. Wat daar verder opviel, was dat duurzame goederen plaats lijken te maken voor goedkopere, minder duurzame modieuze goederen. De onverslijtbare Spaanse stoelen maken plaats voor biezen stoelen, degelijk goudleer wordt vervangen door modieus maar kwetsbaar papieren behang.⁽¹⁶⁾ Een dergelijke verschuiving in voorkeur en aanbod maakt het interpreteren van bepaalde patronen nog ingewikkelder. Het maakt duidelijk dat de ontwikkeling van de materiële cultuur uitermate complex kan verlopen.

De wooncultuur te Weert werd onderzocht aan de hand van zeven boedelinventarissen (zie bijdrage Lisette Tax). Naast het onderzoek naar een grote stad als Maastricht, werd getracht om een beeld te krijgen van de wooncultuur in een kleine stad, in dit geval Weert rond 1730. Kijken we naar de voorwerpen die status uitdrukken dan speelt wederom kleding een belangrijke rol. Zilverwerk, glaswerk en andere luxueuze voorwerpen zijn vrijwel geheel afwezig. Marie Stocken

toont ons de devotionalia die haar vroomheid moeten doen uitstralen, die, zoals gezegd, de Maastrichtse geestelijken blijkbaar 'van nature' hadden. In haar huis bevinden zich een 'verbeeldinghe van den gecruijsten Jesus', een 'heijligh kasken', een koperen blaker met de afbeelding van Onze Lieve Vrouwe, een 'voet off bidbanghsken' en een kruisje van hout met goud beslagen.

Het onderzoek in Roermond (zie de bijdrage van Coretta Wijbrans) was in eerste instantie gericht op boedelinventarissen. Toen bleek dat het onderzoek naar de contextgegevens van de erflaters weinig opleverde, werd besloten om enkele andere bronnen te onderzoeken. Uitgangspunt vormde een visitatierapport naar aanleiding van een inkwartiering in 1677. Zes jaar eerder (1671) werd een belastingkohier aangelegd met daarin gegevens die per huis konden worden vergeleken. Als derde bron werd gebruikt de nauwkeurige plattegrond van Roermond uit 1671, getekend door Herman Jansen. De vrij unieke koppeling van deze drie bronnen bood de mogelijkheid om twee kwartieren in Roermond demografisch te onderzoeken. Het levert een exact en betrouwbaar beeld op van de woonsituatie wat betreft het aantal bewoners per huis, uitgesplitst naar volwassenen, kinderen en inwonende familieleden, waarbij ook het aantal vertrekken, het aantal haardplaatsen, stallen en dergelijke wordt vermeld. De bronnen laten verder zien welke gevolgen de inkwartiering had voor burgers.

Kunsthistorisch onderzoek

Kunsthistorisch en achitectuurhistorisch onderzoek is vooral gericht op de aankleding van het woonhuis. Met name schilderijenbezit, wanddecoraties en andere interieurdecoraties worden onderzocht. Een voorbeeldproject op dit terrein is het Rapenburg-project te Leiden, waarbij van alle huizen op het Rapenburg de bewoningsgeschiedenis werd gedocumenteerd. Boedelinventarissen werden hier vooral gebruikt in relatie tot de nog bestaande huizen en hun inrichting. Toch kunnen deze kunsthistorische gegevens over schilderijenbezit ook voor sociaal-economische historici interessant zijn, bijvoorbeeld bij het onderzoek naar de schilderijenproductie in Holland. ⁽¹⁷⁾

De bijdrage over het schilderijenbezit in Maastricht is voor de Limburgse steden het eerste onderzoek op dit terrein (zie bijdrage Astrid de Beer). Zij onderzocht 110 boedelinventarissen, waarin 1833 schilderijen (en prenten) werden gevonden. Schilderijenbezit kwam in alle sociale groepen voor. Het gemiddeld aantal schilderijen per onderzocht huishouden in Maastricht was zeventien. Dit gemiddelde kan niet voor de hele stad gelden omdat vooral rijke boedelinventarissen zijn onderzocht. Vergelijkt men dit echter met gemiddelden in Delft (achttiende eeuw): 40 en Leiden (zeventiende eeuw): 56 schilderijen per huishouden, dan is het verschil evident. Helaas kunnen we het gemiddelde van Maastricht (nog) niet met een niet-Hollandse stad vergelijken. De verklaring voor het grote verschil met Leiden en Delft ligt uiteraard voor een deel in de grote aantallen schilders die daar werkzaam zijn geweest. Verder kan een onderzoek naar de prijzen van schilderijen ook nog aanwijzingen opleveren. Daarnaast zou onderzocht moeten worden of er in plaats van schilderijen andere voorwerpen aan de wand werden gehangen. Behalve in aantal is er ook een verschil in voorstellingen die in de onderzochte boedelinventarissen werden aangetroffen. In Maastricht waren respectievelijk het meest populair: portretten (42%), religieuze taferelen (18,4%) en landschappen (10%). In Leiden, Delft en Amsterdam waren juist de landschappen (ca. 30 %) het meest populair, gevolgd door portretten (ca. 15%) en religieuze voorstellingen (ca. 12%).

Een voorbeeld van een volkskundig object: Insigne van een chirurgijn te Maastricht, omstreeks 1700 (Collectie Limburgs Museum, bruikleen Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap) Foto P. Bersch

Volkskundig onderzoek

In de jaren tachtig was er een duidelijk verschil in aanpak tussen enerzijds de volkskundigen (fig. 4) en anderzijds de kunsthistorici en sociaal-economische historici. De laatsten werkten met dwarsdoorsneden met het doel na te gaan hoe de verschillende sociale groepen in de door hen gekozen perioden zich in hun materiële cultuur onderscheidden. Tegenover die aanpak met relatief korte perioden en verschillende afgebakende groepen, richtten de volkskundigen zich op de lange-termijn-ontwikkelingen (eind zestiende eeuw tot en met negentiende eeuw) met betrekking tot het voorkomen en verdwijnen van voorwerpen. Men was vooral geïnteresseerd in 'de sociale en regionale verkaveling van de ruimte en de karakterisering van de groepen en van hun mentaliteit'. Een ander verschil is dat de aandacht vooral uitgaat naar het platteland. (18)

Groots opgezette lange termijn-onderzoeken naar de materiële cultuur zullen nog wel even op zich laten wachten, aangezien er nog veel voorwerk moet worden verricht voor veel perioden en regio's. Het onderzoek in de jaren negentig is steeds meer gericht op de vele 'betekenislagen' van huisraad. Brongebruik en onderzoeksmethode worden gevarieerder. Zo onderzoekt men niet meer uitsluitend boedelinventarissen, maar wordt ook onderzoek gedaan naar nog bestaande werkplaats-inventarissen. Op deze manier wordt het onderzoek dynamischer; men heeft meer oog voor technische, infrastructurele en sociaal-economische aspecten en er wordt zelfs gesproken van 'retrospectief marketingsonderzoek'. (19)

Onderzoeksmogelijkheden

De onderzoeksmogelijkheden in Limburg worden bepaald en beperkt door de aanwezige bronnen. Met andere woorden: er is nog veel werk te doen. Historische bronnen als boedelinventarissen zijn

nog nauwelijks onderzocht. Archeologisch vondstenmateriaal wordt nog te weinig geïnterpreteerd in samenhang met historische gegevens. Bouwhistorische gegevens ontbreken vrijwel geheel. Kunsthistorisch en volkskundig onderzoek naar de stedelijke wooncultuur in Limburg moet ook nog geheel op gang komen.

Naast deze praktische uitgangspunten bestaan er ook theoretische voorwaarden. Uiteraard is het wenselijk dat de verschillende onderzoekers dezelfde periode en dezelfde objecten onderzoeken. In de praktijk blijkt dit slechts zelden mogelijk. De historicus kan vaak moeilijk achterhalen op welk huis een zeventiende-eeuwse boedelinventaris betrekking heeft en de bouwhistoricus treft van datzelfde huis alleen nog maar achttiende-eeuwse restanten aan en bij archeologisch onderzoek op het achtererf van dit huis blijkt dat er alleen een beerput uit de zestiende eeuw wordt aangetroffen. Het onderzoek zal dus slechts voor een deel in tijd en ruimte overlappend en voor een belangrijk deel aanvullend zijn.

Verder ontstaat vanuit de volkskunde meer aandacht voor de dynamiek van materiële cultuur. Bij het toekomstig onderzoek zal meer rekening moeten worden gehouden met tweede-handshandel, hergebruik en ruimtelijke en sociale verspreiding van voorwerpen.

Met name Maastricht, maar ook de andere steden, bieden mogelijkheden voor grotere onderzoeksprojecten, als men maar verschillende relevante bronnen aan elkaar kan koppelen zoals dat bijvoorbeeld in Roermond gebeurde met een belastingkohier en een visitatie-rapport. De vraagstellingen zouden erop gericht moeten zijn om de overeenkomsten en verschillen in wooncultuur tussen grote stad (Maastricht), middelgrote stad (Roermond, Venlo), kleine stad (Weert) en platteland in kaart te brengen. Dat kan op het gebied van de ontwikkeling van het woonhuis, de aankleding en inrichting van de huizen en het aanwezige huisraad. Naast regionale verschillen zullen er ook verschillen met of juist invloeden vanuit de Republiek, het Rijnland of de Luikse regio zijn. In dat opzicht is Limburg een boeiend gebied dat niet alleen veel geografische relaties met de genoemde regio's bezit, maar bovenal culturele connecties.

Noten:

1. P.M.M. Klep, 'Omtrent wonen in het verleden: veranderingen in vormgeving, schaarste en ruimte', in: P.M.M. Klep e.a. (red.), *Wonen in het verleden, 17e-20e eeuw. Economie, politiek, volkshuisvesting, cultuur en bibliografie*, NEHA series III-1 (Amsterdam 1987) 2.
2. Zie voor een uitgebreider overzicht van de onderzoekstradities: A. Schuurman, 'Aards geluk. Consumptie en de moderne samenleving' in: A. Schuurman, J. de Vries, A. van der Woude (red.), *Aards geluk. De Nederlanders en hun spullen van 1550-1850* (Amsterdam 1997) 11-28.
3. Zie hiervoor: H.L. Janssen, *Het kasteel centraal. Een integrale benadering van een materieel object* (Utrecht 1992); Th.H. Lunsingh Scheurleer, C.W. Fock, A.J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, zes delen (Leiden 1986-1992) vergelijk ook: A. Eryvynck, e.a., 'Papier, botten of pitten? De problemen en kansen van een geïntegreerde aanpak van het thema middeleeuwse voeding' in: W. Hupperetz en J.M. van Winter (red.), *Dagelijks leven op kastelen in Limburg (1350-1600): Voeding en voedselbereiding* (Venlo 1995) 6-23.
4. Voor een koppeling van een beerputinhoud aan een boedelinventaris zie: W. Hupperetz, *Ceramik uit een beerput van de herberg de Drye Mooren te Breda (1661-1663)*, Corpus Middeleeuws Aardewerk aflevering 9 (Amersfoort 1994); zie voor een beerputcomplex dat door historisch onderzoek scherp werd gedateerd: W. Hupperetz en E. Nijhof, *Ceramik uit twee 14e-eeuwse beerputten aan het O.L.V. plein te Maastricht*, Corpus Middeleeuws Aardewerk aflevering 11 & 12 ('s-Hertogenbosch 1995).
5. Zie voor theorievorming op dit gebied: H.L. Janssen, 'Medieval material culture and the problem of the Historical Interpretation of archaeological Evidence: the example of the town of 's-Hertogenbosch', M.H. Appelt (red.), *Mensch und Objekt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Leben-Alltag-Kultur*, Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit (Wien 1990), 397-438; studies op dit terrein: H.H.C.C. Clevis, *Nijmegen: Investigations into the historical topography and development of the Lower Town between 1300 and 1500* (Utrecht 1990) en speciaal: H.W. Boekwijt en H.L.

Janssen (red.), *Bouwen en wonen in de schaduw van de Sint Jan*, *Kroniek Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek* ('s-Hertogenbosch 1997) 250-251.

6. Op dit moment bestaan er initiatieven om te komen tot een aardewerk-typologie op basis van de publicaties van H. Clevis, J. Thijssen en P. Bitter. Hierbij doen zich twee problemen voor, in de eerste plaats wordt niet gewerkt met scherp gedateerde vondstcomplexen en in de tweede plaats werkt men met een ondoorzichtige typologische indeling. Hierdoor verliest deze typologie sterk aan gebruikswaarde.

7. A. van Drunen, 'De conventie van Malta (3)', *Nieuwsbrief Stichting Bouwhistorie Nederland* 9 (1992) 1.

8. R. Meischke, 'Het Maastrichtse woonhuis van de vijftiende tot de achttiende eeuw', *Bulletin KNOB* 72 (1973) 85-103.

9. Een voorbeeld van dergelijk onderzoek in Belgisch Limburg wordt beschreven in: R. Glaudemans, 'Een bouwhistorische inventarisatie in Maaseik (België)' in: *Bouwsporen I*, uitgave van het Instituut voor Bouwhistorische Inventarisatie en Documentatie ('s-Hertogenbosch 1995) 27-34.

10. J.H.A. Mialaret, *De provincie Limburg, tweede stuk: Noord-Limburg* (De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst 5) ('s-Gravenhage 1937).

11. In Sittard werkt sinds 1993 een multidisciplinaire werkgroep aan het project 'Wonen in Sittard in het verleden'. De resultaten van dit onderzoek zijn nog niet gepubliceerd.

12. J.G. 'Inventaris van het huis "Hamme" [Maastricht 1575]', *Limburg* 41 (1962) 197; J.G.C. Venner, 'De boedelinventaris van Thijs van Lin. Materiële cultuur van een Roermondse brouwer in de zestiende eeuw', *PSHAL* 129 (1993) 41-66; G.W.J. Rooyakkers, 'Hebben en houden te Horst. De materiële cultuur van boeren omstreeks 1800', in: G.F. Verheijen e.a. (red.), *Horster Historiën 3* (Horst 1992) 105-140; W. Hupperetz, 'Keukengerei, tafelservies en voedselvoorraad. Boedellijsten van kastelen in Limburg, Brabant en Gelderland in de 15de en 16de eeuw' in: W. Hupperetz en J.M. van Winter (red.), *Dagelijks leven*, 119-130; W. Hupperetz, 'De materiële wooncultuur van het kasteel: indeling, inrichting, huusraad en kleding' in: W.M.H. Hupperetz, e.a. (red.), *Middeleeuwse kastelen in Limburg. Verschijningsvormen van het kasteel, zijn adellijke bewoners en hun personeel* (Venlo 1996) 175-194; A.M.P.P. Janssen, 'Een inventaris van kasteel Born uit 1417', *De Maasgouw* 115 (1996) 107-114.

13. G.W.A. Panhuysen, 'Overzicht van archivalische bronnen voor de geschiedenis van Limburg, bewaard in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht', E.C.M.A. Batta e.a. (red.), *Limburg's Verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815*, deel II (Maastricht 1967) 704-780, 763-764.

14. Free-lance historicus J. Hanssen heeft bij zijn onderzoek naar de Maastrichtse wapenindustrie een groot deel van het notarieel archief onderzocht en aantekeningen gemaakt; dankzij zijn bereidwillige medewerking konden deze aantekeningen met betrekking tot boedelinventarissen worden gebruikt door de studenten van de werkgroep.

15. C. Fairchild, 'Consumption in early modern Europe. A review article', *Comparative Studies in Society and History* 36 (1993) 850-858.

16. Deze stelling werd toegelicht tijdens de lezing 'De noodzaak van een geïntegreerde stadsgeschiedenis, economie en materiële cultuur te Antwerpen (17e-18e eeuw)' door prof.dr. B. Blondé tijdens de studiedag *Levende steden. Functies van de stad in heden en verleden*, 29 november 1997 in het Limburgs Museum te Venlo.

17. A. van der Woude, 'Schilderijenproductie in Holland tijdens de Republiek. Een poging tot kwantificatie' in: J.C. Dagevos e.a. (red.), *Kunsthaken. Particulier initiatief en overheidsbeleid in de wereld van de beeldende kunst* (Kampen 1991) 18-51 en 286-297.

18. J.J. Voskuil, 'Boedelbeschrijvingen als bron voor de kennis van groepsvorming en groepsgedrag: Maasland in de negentiende eeuw', in: *Volkskundig Bulletin* 13 (1987) 30; zie voor het Limburgse platteland: G.W.J. Rooyakkers, 'Hebben en houden te Horst'.

19. G. Rooijackers, 'Ten geleide. De stoffering van het dagelijks leven' *Volkkundig Bulletin* 19,3 (1993) 317-329, 317 en 324-325; het betreft hier een inleiding op het themanummer 'Mensen en dingen. Betekenissen van materiële cultuur'.